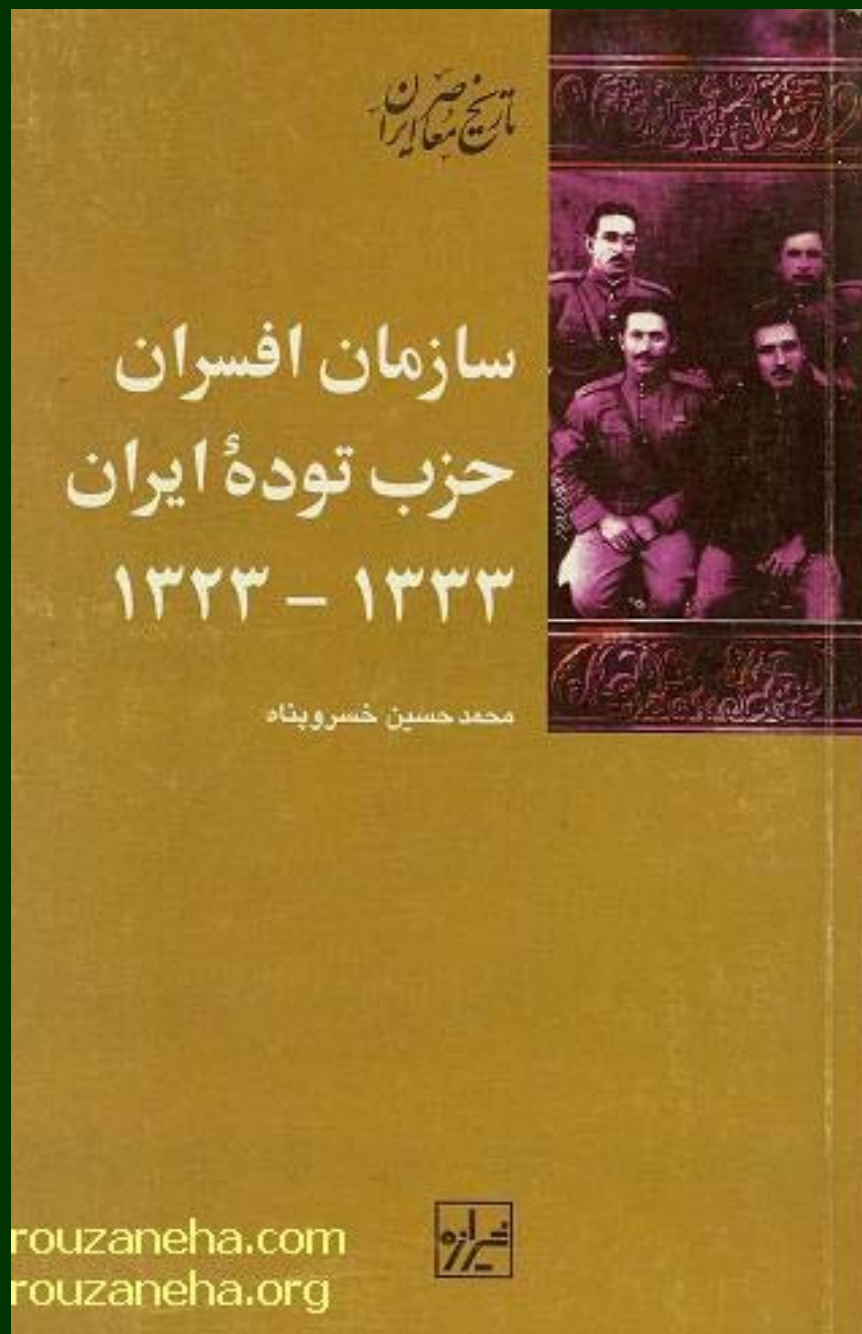

محمد حسین خسروپناه : سازمان نظامیان و افسران حزب توده

خسروپناه، محمد حسین، ۱۳۴۳ -
 سازمان افسران حزب توده ایران ۱۳۲۳-۱۳۳۳ / محمد حسین
 خسروپناه. - [ویرایش ۲]. - تهران: مؤسسه نشر و پژوهش شیرازه، ۱۳۷۸.
 ۵۵، [۳۱۰] ص: مصور، نمونه، عکس. - (مجموعه تاریخ معاصر ایران؛
 ۱۲)
 ISBN 964-6578-08-X: ۱۵۰۰۰ ریال
 فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا (فهرست‌نویسی پیش از انتشار).
 کتابنامه: ص. [۲۸۳] - ۲۸۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.
 چاپ دوم.
 ۱. حزب توده ایران. سازمان نظامی. ۲. ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۲۰ -
 ۱۳۵۷ - جنبشهای زیرزمینی. الف. عنوان.
 ۹۵۵/۰۸۲۴۰۴۵ DSR ۱۵۲۵/ خ ۲
 ۱۳۷۸
 کتابخانه ملی ایران
 م ۷۸-۱۴۹۵

rouzaneha.com
rouzaneha.org

سازمان افسران حزب توده ایران

محمد حسین خسروپناه
 طراح جلد: علی خورشیدپور
 لیتوگرافی: کوثر
 چاپ و صحافی: فاروس
 چاپ اول: زمستان ۱۳۷۷
 چاپ دوم: تابستان ۱۳۷۸
 تعداد: ۳۳۰۰
 حق چاپ و نشر محفوظ است.
 تهران. صندوق پستی: ۱۱۳۸ / ۱۹۳۹۵
 تلفن: ۲۵۶۰۹۸۳

شابک 964-6578-12-8 ۹۶۲-۶۵۷۸-۱۲-۸

فهرست

rouzaneha.com

rouzaneha.org

یادداشت دبیر مجموعه	نه
پیشگفتار	۱
فصل اول از شهریور ۱۳۲۰ تا سقوط فرقه دموکرات آذربایجان ..	۵
پیش‌زمینه‌ها	۷
فروپاشی دیکتاتوری رضاشاه و تأثیر آن بر ارتش ایران	۱۰
حزب کبود، نهضت ملی و گروه رزم‌آرا	۱۳
حزب توده ایران	۱۷
تشکیلات نظامیان حزب توده ایران	۲۰
سازمان نظامیان حزب توده ایران	۲۳
قیام افسران خراسان	۲۸
۱. انگیزه‌ها و هدف‌های قیام	۲۸
۲. سازماندهی و تدارک قیام	۳۲
فعالیت در مشهد	۳۲
فعالیت در تهران	۴۰
قیام	۴۹
تأثیر قیام خراسان بر اوضاع سیاسی کشور	۶۵
سازمان نظامیان حزب توده و خودمختاری آذربایجان	۷۹

شش سازمان افسران

- ۹۵ ..... تمایز دو بینش: رهایی ایران یا خودمختاری آذربایجان
- ۱۰۷ ..... انحلال سازمان نظامیان حزب توده ایران
- فصل دوم سازمان افسران در دوران نهضت ملی شدن نفت ... ۱۱۱
- گروه هشت نفره خسرو روزبه ۱۱۴
- ائتلاف با حزب توده ایران ۱۱۷
- سازمان افسران حزب توده ایران ۱۲۰
- شعبه تشکیلات ۱۲۱
- تشکیلات شهرستانها ۱۲۸
- شعبه تعلیمات ۱۳۰
- rouzaneha.com
- شعبه تبلیغات ۱۳۱
- rouzaneha.org
- شعبه اطلاعات ۱۳۲
- شعبه مالی ۱۳۵
- تشکیلات زنان سازمان افسران حزب توده ۱۳۶
- بحران ۱۵ بهمن ۱۳۲۷ و فرار رهبری حزب از زندان قصر ۱۳۸
- کشف شدن دبیرخانه و بایگانی سازمان افسران ۱۴۷
- سازمان افسران در دوران نهضت ملی شدن صنعت نفت ۱۵۳
- قیام ۳۰ تیر ۱۳۳۱ و نقش سازمان افسران ۱۵۴
- سازمان افسران و مقابله با توطئه‌های کودتایی ۱۵۹
- کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ..... ۱۶۹
- فصل سوم از ۲۸ مرداد تا فروپاشی سازمان افسران ۱۷۵
- ستاد مقابله با کودتا ۱۷۷
- آموزش نظامی ۱۸۰
- تهیه سلاح و مهمات ۱۸۳
- تشکیلات نارنجک‌سازی ۱۸۴

فهرست هفت

تلاش برای اتحاد با ایل قشقایی و جنگ چریکی در جنوب کشور..	۱۸۷
خرابکاری در پادگان قلعه مرغی	۱۹۱
ماجرای ناو ببر	۱۹۳
عملکرد سازمان افسران از کودتا تا فروپاشی	۱۹۵
ضربه‌های وارده	۲۰۵
چگونگی شناسایی و تلاشی سازمان افسران	۲۰۷
عوامل فروپاشی	۲۲۶
rouzaneha.com	
rouzaneha.org	
ضمایم	۲۳۹
۱. خاطرات سرگرد همایونی	۲۴۱
۲. اعلامیه شورای عالیہ استواران و گروه‌بانان لشکر خراسان	۲۷۲
۳. اعلامیه جمعی از نظامیان لشکر خراسان	۲۷۴
۴. نمونه کاراکتریستیک	۲۷۶
۵. آئین نامه سازمان حزب توده	۲۷۷
کتابشناسی	۲۸۳
سندها و تصویرها	۲۸۷
فهرست اعلام	۲۹۷

۲۰ سازمان افسران

rouzaneha.com
rouzaneha.org

تشکیلات نظامیان حزب توده ایران

از همان آغاز فعالیت حزب توده، تنی چند از افسران ارتش (و به ویژه نیروی هوایی) که تمایلات مارکسیستی داشتند به این حزب روی آورده و نام‌نویسی کردند، آشنایی این افسران با مارکسیسم -لنینیسم، منشأهای متفاوتی داشت: برخی مانند سروان‌های هوایی محمد آگهی و ابوالحسن رحمانی به علت عضویت در «حزب کمونیست ایران» و تحصیل در اتحاد شوروی با مارکسیسم آشنا شده و در بازگشت به ایران به نیروی هوایی پیوستند و فعالیت سیاسی و حزبی را رها کردند،^۱ گروهی نیز در دوران اقامت و تحصیل در اروپا با مارکسیسم آشنا شدند مانند سرهنگ عبدالرضا آذر و سرگرد علی‌اکبر اسکندانی؛ و یا تحت تأثیر فعالیت اعضای خانواده‌شان در حزب کمونیست ایران و گروه دکتر ارانی به این سمت سوق یافتند. مانند سروان مراد رزم‌آور شوهر خواهر مرتضی و بزرگ علوی.^۲ در ابتدا، آنان بدون توجه به شرایط سیاسی کشور و موقعیت شغلی خویش، آشکارا به دفتر حزب رفت‌وآمد می‌کردند و با اعضای آن دوستی و مراوده داشتند. این امر، گذشته از جلب توجه و تحریک گروه‌های مخالف در ارتش، می‌توانست فعالیت حزب توده را نیز به مخاطره بیندازد. براساس این قبیل ملاحظات، رهبری حزب توده تردد افسران را به دفتر حزب منع و آنان را در یک حوزه حزبی سازمان‌دهی کرد؛ اینان در ابتدا به صورت «جلسات دوستانه» دور هم جمع می‌شدند.^۳

بسیاری از این نظامیان با مشاهده تظاهرات خیابانی اعضای حزب توده و اتحادیه‌های کارگری، مطالعه روزنامه‌ها و نشریات این حزب و شرکت

۱. حسن نظری، گماشتگی‌های بدفرجام، ص ۶۴؛ خاطرات آوانیان، ص ۴۱۸.

۲. نورالدین کیانوری، خاطرات، تهران، اطلاعات، ۱۳۷۱، ص ۸۶.

۳. خسرو روزبه، اوراق بازجویی، به نقل از: علی زبیبی، کمونیسم در ایران یا تاریخ مختصر فعالیت کمونیستها در ایران از اوایل مشروطیت تا فروردین ماه ۱۳۴۳، تهران، بی‌نا، ۱۳۴۳، ص ۶۲۵.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

تشکیلات نظامیان حزب توده ایران ۲۱

در جلسات «بحث و انتقاد» که دوشنبه‌ها در دفتر حزب توده برپا می‌شد - به تدریج به این حزب تمایل و گرایش یافتند. همچنین فعالیت و تبلیغات پنهانی نظامیان عضو حزب توده در بین افسران نیروهای مسلح، به تدریج بخشی از افسران ناسیونالیست و آرمانخواهی را که زیر تأثیر تبلیغات هواداری از آلمان بودند، به سمت حزب توده هدایت کرد. در ابتدا دانشکده افسری عمده‌ترین کانون فعالیت افسران توده‌ای به شمار می‌آمد؛ بر اثر تلاش و فعالیت سرهنگ عبدالرضا آذر و سرگرد علی اکبر اسکندانی، شمار قابل توجهی از افسران و دانشجویان جذب و در تشکیلات نظامیان حزب توده که به تدریج شکل می‌گرفت، سازماندهی شدند. از مهم‌ترین موفقیت‌های سرهنگ آذر در جذب افسران ناسیونالیست، جذب گروه سروان خسرو روزبه (شامل ستوان ابوالحسن عباسی، سروان یوسف مرتضوی، ستوان احمد علی رصدی اعتماد، ستوان عبدالحسین آگاهی و...) در سال ۱۳۲۳ است.^۱ در رسته هوایی دانشکده افسری نیز سروان ابوالحسن رحمانی و سروان خلبان محمدباقر آگاهی فعالیت چشمگیری داشته و در جذب افسران و دانشجویان هوایی موفقیت بسیاری به دست آوردند.^۲

از افسرانی که تا سال ۱۳۲۳ به عضویت تشکیلات نظامیان حزب توده درآمدند می‌توان به: سرگرد شکری، سرگرد عظیمی، سروان حاتمی، سروان طغرابی، ستوان‌ها پرویز اکتشافی، مرتضی زریخت، علی جودی، حسن نظری، عنایت‌الله رضا، شاهسار، شمس‌الدین بدیع تبریزی، محمدپورهرمز، رحیم بهزاد، سیدتقی موسوی فشنگچی، ناظم ناوی، محمدعلی بهمنیه، عباس سغایی، نصرالله پزشکیان، غلامرضا دبیرنیا، غلامحسین بیگدلی، قربانعلی آرین‌تاش و... اشاره نمود.

۱. انور خانه‌ای، فرصت بزرگ از دست رفته، تهران، هفته، ۱۳۶۲، ص ۱۲۳.

۲. حسن نظری، گماشتگی‌های بدفوجام، صص ۴۸ و ۵۴.

در مورد تشکیلات نظامیان اطلاع چندانی در دست نیست، در این زمینه می‌دانیم که حوزه‌های نظامیان از سه تا پنج افسر به مسئولیت یکی از اعضاء حوزه (که به آن «رابط حوزه» می‌گفتند) تشکیل می‌شد و فعالیت و وظایف اعضاء و حوزه‌ها عبارت بود از: پرداخت حق عضویت، مطالعه روزنامه‌ها و نشریات حزبی و بحث و تحلیل اوضاع سیاسی کشور و اخبار جهان، به ویژه تحولات جبهه‌های جنگ و پیشرفت‌های ارتش اتحاد شوروی.^۱ در جلسات هفتگی حوزه‌ها، برخی از اعضاء رهبری و کادرهای حزب توده مانند آوانسیان، اسکندری، کامبخش، کیانوری، قاسمی و... شرکت کرده و به آموزش سیاسی - ایدئولوژیک افسران می‌پرداختند. پس از انتخابات دوره چهاردهم مجلس شورای ملی (۱۳۲۲) «فراگیری مرامنامه و اساسنامه [موقت] حزب توده نیز تا اندازه‌ای در حوزه‌های افسران مطرح» و آموزش آن آغاز شد.^۲

مسئولیت تشکیلات نظامیان، در ابتدا برعهده آرداشس آوانسیان بود، ولی در پی بازگشت عبدالصمد کامبخش از باکو به پیشنهاد آوانسیان این مسئولیت به وی واگذار شد. «علت آن بود که کامبخش [در گذشته] افسر بود و به کارهای ارتش هم آشنایی داشت.»^۳

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱. پاسخ مرتضی زربخت به سوالات نگارنده.

۲. حسن نظری، گمانشگی‌های بدفرجام، ص ۶۸.

۳. خاطرات آوانسیان، ص ۴۱۹؛ انور خامه‌ای مدعی است آوانسیان به علت تارضابنی از اقدام شوروی‌ها نسبت به درخواست امتیاز نفت شمال از مسئولیت تشکیلات نظامیان برکنار شد و کامبخش را که مطیع و سرسپرده شوروی‌ها بود به جای وی گماردند. فرصت بزرگ از دست رفته، ص ۱۲۴، که نخستین درخواست رسمی شوروی‌ها برای امتیاز نفت شمال روز ۱۵ شهریور ماه ۱۳۲۳ مطرح شد، و ورود کافتارادزه و هیئت همراه وی به تهران در ۲۴ شهریور ماه همان سال می‌باشد. به نظر می‌آید که این دعوی انورخامه‌ای، صحیح نباشد. در زمان تغییر مسئول نظامیان توده‌ای، اساساً نفت شمالی مطرح نبوده که آوانسیان مخالفت یا موافقتی داشته باشد مگر آنکه بپذیریم رهبران حزب توده از خواست شوروی‌ها پیش از درخواست رسمی اطلاع داشته‌اند.

سازمان نظامیان حزب توده ایران ۲۳

این تغییر مسئول تشکیلات نظامیان بایستی در اواخر سال ۱۳۲۱ یا اوائل سال ۱۳۲۲ صورت گرفته باشد، زیرا به نوشته خسرو روزبه در سال ۱۳۲۲ که وی به این تشکیلات پیوست، کامبخش مسئولیت آن را برعهده داشت.^۱

rouzaneha.com
rouzaneha.org

سازمان نظامیان حزب توده ایران

با افزایش اعضای تشکیلات نظامیان حزب توده و لزوم تمرکز هرچه بیشتر فعالیت آنان و همچنین به دلیل عرصه و نوع فعالیت و شیوه عضوگیری متفاوت از تشکیلات حزب توده، به تدریج زمینه ایجاد سازمانی با استقلال نسبی برای نظامیان عضو حزب توده فراهم شد. به نوشته خسرو روزبه، در ابتدا بر اثر تمایل و خواست اعضای تشکیلات، در بهار سال ۱۳۲۳، «این زمزمه پیش آمد که خوبست انتخاباتی صورت گیرد» و برای اداره تشکیلات هیئت اجراییه‌ای برگزیده شود. در نتیجه افسران زیر به عنوان نخستین هیئت اجراییه سازمان نظامیان حزب توده ایران برگزیده شدند: سرهنگ عبدالرضا آذر، سروان خسرو روزبه، ستوان احمدعلی رصدی اعتماد، سروان یوسف مرتضوی، ستوان عبدالحسین آگاهی، ستوان هوشنگ طغرایی و سروان محمد باقر آگاهی. سپس از سوی هیئت اجراییه، سرهنگ آذر، سروان روزبه، سروان مرتضوی برای اداره کمیسیون‌های تشکیلات، تبلیغات و مالی برگزیده شدند.^۲ عبدالصمد کامبخش به عنوان مسئول سازمان نظامیان و رابط

۱. خسرو روزبه، اوراق بازجویی، کمونیزم در ایران، ص ۶۲۴.

۲. کمونیزم در ایران، ص ۶۲۴ «خائنین ارتش را بشناسید»، هم‌اورد در سلسله مقالاتی پیرامون فعالیت حزب توده در ارتش، تعیین و انتخاب اعضای هیئت اجراییه را نه براساس انتخابات درونی، که انتصاب از سوی کامبخش می‌داند. همچنین ترکیب اعضا و مسئولین کمیسیون‌های تشکیلات افسران توده‌ای را چنین ذکر می‌نماید: ۱. کمیسیون تشکیلات: مسئول سرهنگ آذر، کمک‌ها سروان رحمانی و روزبه. ۲. کمیسیون تبلیغات: مسئول سروان آگاهی، ←

۲۴ سازمان افسران

هیئت اجراییه با کمیته مرکزی حزب توده فعالیت می‌کرد. از ساختار تشکیلاتی سازمان نظامیان اطلاع چندانی در دست نیست، ولی مشخص شده که تشکیلات نیروی هوایی آن تا حدودی استقلال داشته و دارای حوزه مرکزی به عضویت سروان ابوالحسن رحمانی، سروان محمدباقر آگهی، ستوان یکم عباس سغایی، ستوان یکم سیدتقی موسوی و ستوان دوم حسن نظری، بوده است.^۱ و ارتباط آن با هیئت اجراییه سازمان از طریق سروان آگهی برقرار می‌شده است. گویانکه به نوشته حسن نظری، عبدالصمد کامبخش در حوزه‌های نیروی هوایی شخصاً شرکت می‌کرده است.^۲

در تشکیلات نیروی هوایی، بخش جداگانه‌ای برای درجه‌داران فنی هوایی پدید آمد که نخستین مسئول (یا رابط) آن با حوزه مرکزی تشکیلات نیروی هوایی، ستوان خلبان محمدعلی بهمنیه بود.^۳ به جز نیروی هوایی، دیگر بخش‌های تشکیلات سازمان نظامیان به علت کمی نفرات از دسته‌ها و صنف مختلف ارتش، فاقد تقسیم‌بندی براساس دسته‌ها و صنف ارتش بوده و افسران از رشته‌های گوناگون در حوزه شرکت می‌کردند. ترکیب و وظایف حوزه‌ها همانند تشکیلات نظامیان بود. در زمینه فعالیت عملی، سازمان که در سال‌های بعد گسترده‌تر شد، اعضاء موظف به تبلیغ و جذب افسران نظامی و انتظامی، جمع‌آوری اطلاعات و اخبار از محیط‌های نظامی و یاری به فعالیت حزب توده در کشور و... بود.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

→

- کمک‌ها سروان رصدی اعتماد و سروان غ. ۳. کمیسیون مالی: مسئول سروان طفرایی، کمک سروان آگهی. همواره، شماره ۴، سه‌شنبه ۱۱ خرداد ماه ۱۳۲۷، ص ۶.
۱. حسن نظری، گماشتگی‌های بدفرجام، ص ۶۴.
۲. همان، ص ۶۸.
۳. همان، ص ۶۷.

سازمان نظامیان حزب توده ایران ۲۵

در این دوره از فعالیت سازمان، به رغم تأکید بر مخفی بودن آن، در عمل توجه چندانی به رعایت و به کار بستن اصول پنهانکاری نمی شد و اعضا و مسئولین و اعضاء سازمان نظامیان ساده‌انگارانه بهای چندانی به دستگاه‌های اطلاعاتی و امنیتی ارتش نمی دادند و به اقدامات و اعمالی دست می زدند که توجه آنان را به خود جلب می نمودند. مرتضی زربخت در این باره می گوید: بی احتیاطی به حدی بود که خودم گاهی با لباس شخصی به کلوب حزب توده می رفتم؛ در آنجا یک بار با کمال تعجب سرهنگ آذر را با لباس نظامی دیدم. بی احتیاطی و عدم رعایت پنهانکاری تنها از سوی اعضاء سازمان نبود. حتی اعضاء و کادریهای با تجربه حزب توده که مسئولیت سازمان یا آموزش اعضاء آن را برعهده داشتند نیز توجه چندانی به اختفاء فعالیت حزب توده در ارتش نداشتند. مثلاً عبدالصمد کامبخش که علاوه بر آنکه از رهبران حزب توده و مسئول سازمان نظامیان بود، نماینده فعال مجلس شورای ملی نیز بود، بدون توجه به شهرتش، مرتباً به حوزه‌های سازمان نظامیان سرکشی می نمود. مرتضی زربخت می نویسد: «کامبخش را هفته‌ای یک روز می دیدم. او خیلی بی احتیاطی می کرد که روز روشن برای شرکت در حوزه که غالباً در منزل من تشکیل می شد، به دیدن ما می آمد.»^۱ بی احتیاطی‌ها و عدم پنهانکاری اعضا و مسئولین سازمان نظامیان به تدریج به گونه‌ای درآمد، که بعدها طرفداران سرلشکر ارفع در مورد آن نوشتند: «... در پاییز سال ۱۳۲۳، سرهنگ آذر هر روز در کافه مینو می نشست و افسران نیز در برابر انتظار عمومی به وی مراجعه و دستور می گرفتند حتی پیشخدمت‌های کافه مینو هم از اقدامات [سرهنگ] آذر مطلع بودند...»^۲

عملکرد و وضع برخی از افسران عضو سازمان نظامیان در هنگام

rouzaneha.com

rouzaneha.org

۱. پاسخ مرتضی زربخت به سؤالات نگارنده.

۲. «خائنین ارتش را بشناسید»، هم‌اورد، شماره ۲، سه‌شنبه ۲۸ اردیبهشت ماه ۱۳۲۷، ص ۲.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۲۶ سازمان افسران

برخورد با تظاهرات و راهپیمایی‌های حزب توده، از جمله عواملی بود که موجب شناسایی آنان یا حداقل سوءظن به آنان می‌شد. چنان‌که سروان پزشکیان به همین دلیل پس از قیام افسران خراسان، بازداشت و برای تبعید به مناطق جنوبی اعزام گردید ولی در بین راه موفق به فرار شد و به یاری سازمان نظامیان به افسران خراسان پیوست.^۱

علاوه بر این رهبری حزب توده بدون کوچکترین دوراندیشی و صرفاً در جهت منافع لحظه‌ای خویش، به انتشار بی‌رویه و پرحجم اسناد و مدارک نظامی و انتظامی و حتی بخشنامه‌های محرمانه ستاد ارتش در مطبوعات توده‌ای دست می‌زد؛ و کار به جایی رسید که عبدالصمد کامبخش بخشنامه‌های محرمانه ستاد ارتش را از تربیون مجلس شورای ملی قرائت می‌کرد و شرح و تفصیل می‌داد. وی به‌حدی در این کار افراط نمود که یک بار سرلشکر ریاضی وزیرجنگ وقت در سخنانی که نشانه‌هایی از تهدید داشت به کامبخش گفت: «..... یکی از چیزهایی که در ارتش مهم است محفوظ نگاه داشتن اسرار است. اولین وظیفه من در چنین موقعی این است که بفهمم که این نامه به چه وسیله بدست آمده است...»^۲

۱. طرفداران سرلشکر ارفع، بعداً در مورد وی نوشتند: «سروان پزشکیان از طرف حکومت نظامی مأموریت داشت در چهار راه فردوسی از عبور [تظاهرکنندگان عضو] حزب توده به طرف خیابان اسلامبول ممانعت نماید. و موقعی که ستون متینگ‌دهندگان به مقابل افراد این افسر رسیدند، سروان لشکری به متینگ‌دهندگان اطلاع داد که دستور دارد مانع عبور آنان به طرف اسلامبول شود. آقای دکتر کشاورز نماینده مجلس [شورای ملی] به ایشان گفتند که من امر می‌کنم ممانعت ننمائید. سروان لشکری پاسخ داد من نظامی هستم... از شخص شما دستور قبول نمی‌کنم. آقای کشاورز به افراد حزب دستور داد از میان صفوف سربازان عبور کنند. سروان لشکری به افراد نظامی دستور فشننگ‌گذاری داد. در این هنگام سروان پزشکیان که با قسمت دیگری [از نظامیان] در طرف دیگر خیابان بود به سرعت خود را به سربازان رسانید فریاد زد چه می‌کنید؟ آیا می‌خواهید برادرکشی نمائید؟... سروان لشکری بعد از خاتمه مأموریت، مراتب را به فرمانده لشکر ۲ گزارش نمود...» «خائنین ارتش را بشناسید»، همآورد، شماره ۶، سه‌شنبه ۲۵ خردادماه ۱۳۲۷.

۲. «مذاکرات مجلس شورا»، اطلاعات، سال بیستم، شماره ۵۹۰۲، سه‌شنبه ۱۵ آبان‌ماه ۱۳۲۴، ص ۱.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

سازمان نظامیان حزب توده ایران ۲۷
مطبوعات توده‌ای نیز بی‌پروا به انتشار اخبار و مقاله‌هایی در مورد شرایط و رخدادهای درون ارتش، نقد عملکرد مسئولان و فرماندهان، جناح‌بندی‌های درون ارتش، فساد و رشوه‌خواری و... می‌پرداختند و معمولاً در هر زمینه یک یا چند بخشنامه محرمانه را چاشنی آن می‌نمودند. گستردگی و حجم اطلاعاتی که بدین طریق انتشار می‌یافت و همچنین شیوه طرح آن، مثلاً تأکید می‌شد «به قلم یکی از افسران»^۱، کمترین شک و شبهه‌ای پیرامون نفوذ و فعالیت حزب توده در ارتش باقی نمی‌گذارد. گویی رهبری حزب توده تعمداً می‌خواست به سران ارتش، هیئت حاکمه و جناح‌های سیاسی کشور گوشزد نماید که علاوه بر دیگر بخش‌های جامعه، از نفوذ گسترده‌ای نیز در ارتش برخوردار است. شاید بر این اساس بوده که مدت کوتاهی پس از تشکیل سازمان نظامیان، روزنامه رهبر، ارگان مرکزی حزب توده، دست به انتشار گسترده و بی‌وقفه مطالبی مربوط به ارتش زد و در ۱۰۶ شماره‌ای که در حد فاصل ۷ شهریور ماه تا ۹ بهمن ماه ۱۳۲۳ از این روزنامه نشر یافت، تقریباً در هر شماره، مقاله و خبری مربوط به ارتش به چشم می‌خورد. عواقب و نتایج این قبیل اعمال کمتر از یکسال بعد خود را نشان داد که در جای خود به آن خواهیم پرداخت.

برخلاف تصور و انتظار رهبران سازمان نظامیان و حزب توده، دستگاه‌های اطلاعاتی با بهره‌گیری از بی‌احتیاطی‌ها و احتمالاً تعقیب و مراقبت آنان اطلاعاتی از فعالیت حزب توده و عضوگیری آن در ارتش به دست آورده بودند. سرلشکر حسن ارفع رئیس ستاد ارتش مساله سیاسی شدن ارتش و نفوذ شوروی و حزب توده در ارتش را با حساسیت دنبال می‌کرد و شبکه‌هایی برای شناسایی و پیگیری فعالیت آنان پدید

۱. برای نمونه رک به: رهبر، سال دوم شماره‌های ۲۲۹ الی ۴۴۲، از دوشنبه ۶ آذر ماه الی پنجشنبه ۲۳ آذرماه ۱۳۲۳.

آورده بود.^۱ همزمان با این شبکه‌ها و فعالیت رکن دوم ستاد ارتش، خبرچینان و مأموران شهرستانی که احتمالاً در حزب توده نفوذ کرده بودند، موفق به کشف فعالیت این حزب در نیروهای مسلح شدند. دقت یافته‌های آنان قابل توجه است. مثلاً در گزارش ۲۳ تیرماه ۱۳۲۴ به اداره شهرستانی می‌خوانیم «کمیسیون اتحادیه [دهقانان] حزب توده از کامبخش نماینده فراکسیون توده [در مجلس شورای ملی] که از طرف کمیته مرکزی مأمور رسیدگی به امورات افسران و سربازان و مأمورین می‌باشد، درخواست کرده است که اسامی افسرانی که عضویت حزب توده را پذیرفته‌اند تهیه و به کمیسیون اتحادیه دهقانان تسلیم نماید...»^۲

این قبیل شناسایی‌ها و اطلاعاتی که دستگاه‌های اطلاعاتی کشور به دست می‌آوردند، موجب هراس ستاد ارتش از اقدامات حزب توده در ارتش شد؛ آنان خود را رویاروی خطری می‌دیدند که رشد می‌کرد و گسترش می‌یافت. حزب توده به بزرگترین و متشکل‌ترین حزب سیاسی کشور مبدل شده بود، اتحادیه‌های کارگری را زیر نفوذ داشت، ۸ نماینده مجلس شورا رسماً عضو حزب بودند، روزنامه‌ها و نشریات آن وسیعاً توزیع می‌شد و توان بسیج هزاران نفر را در یک روز داشت... و اینک در ارتش نیز نفوذ کرده بود. در شرایطی که ستاد ارتش خود را آماده پایان دادن به این وضع می‌کرد، «قیام افسران خراسان» به وقوع پیوست.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱. حسین فردوست، خاطرات: ظهور و سقوط سلطنت پهلوی، تهران، اطلاعات، ۱۳۷۰، ص ۱۲۲. حسین فردوست مدعی است که ارفع این اقدامات را با همکاری مأموران اطلاعاتی بریتانیا در ایران، انجام می‌داده است. (همان)
۲. مسجد تفرشی و محمود طاهر احمدی (به کوشش) گزارشهای محرمانه شهرستانی (۱۳۲۶-۱۳۲۴ شمسی، ج ۱، تهران، سازمان اسناد ملی، ۱۳۷۱، ص ۲۶.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

سازمان افسران آزادیخواه ایران

هیئت اجراییه سازمان نظامیان حزب توده در شرایطی دستور انحلال سازمان را دریافت کرد که پس از چند سال یاری به رهبری حزب توده به تازگی نیز عده زیادی از اعضاء آن متواری، پناهنده و تیرباران شده بودند. اعضاء هیئت اجراییه (سرهنگ عزت‌الله سیامک، سرهنگ علی‌اکبر چلیپا، سرهنگ طاهر قنبر، سرگرد عباس سغایی و سروان خسرو روزبه) با انحلال و به‌واقع اخراج افسران از حزب توده مخالفت کردند. خسرو روزبه می‌نویسد: دستور انحلال را «یک عمل عجولانه و ناشی از پانیک [هراس] حادثه ۱۳۲۵ آذربایجان و خلاصه یک عمل غیرانقلابی تشخیص دادیم و معتقد بودیم که هیئت اجراییه موقت حزب توده دچار پانیک شده و اشتباه کرده است، لذا تصمیم گرفتیم مانع متلاشی گردیدن سازمان بشویم»^۱. آنکت‌های حزبی افسران را از نورالدین کیانوری بازپس گرفته و با تحویل آنکت‌ها به اعضاء دستور انحلال سازمان را به اطلاعشان رسانیدند، که موجب اعتراض عده‌ای از افسران شد. آنان انحلال سازمان را نادرست دانسته و خواهان تداوم فعالیت سازمان گردیدند. پس از مدتی از سوی هیئت اجراییه با این عده از افسران تماس گرفته و به آنان اعلام می‌شود: «... جلسات حوزه‌ها یک‌سال و حوزه‌های مسئولین تا ۶ ماه تعطیل است. مسئولین حوزه‌ها می‌توانند به‌صورت انفرادی تماس‌شان را با مسئول خود حفظ کنند. هرکسی علاقه‌ای نداشت، کنارش بگذارید و بگویید جریانی بود و تمام شد»^۲.

۱. خسرو روزبه، اوراق بازپرسی، صص ۱۸۵-۱۸۴، به نقل از کمیونیزم در ایران، ص ۶۲۶.

۲. از مصاحبه نگارنده با خسرو پوریا، ۱۳ مهرماه ۱۳۷۶.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱۱۴ سازمان افسران

هیئت اجراییه سازمان و به‌ویژه خسرو روزبه (مسئول تشکیلات سازمان نظامیان) با زیر نظر گرفتن اعضاء و گزینش افسرانی که همچنان خواستار فعالیت و مبارزه بودند، به تدریج سازمان مستقل افسران را پدید آوردند. و در حدود سه ماه پس از ابلاغ دستور انحلال، بار دیگر حوزه‌های مسئولین تشکیل شد و به بررسی فعالیت و عملکرد هیئت اجراییه سازمان در دوره تعطیلی فعالیت سازمان پرداخت. هیئت اجراییه طی گزارش به مسئولین سازمان، اعلام کرد که تشکیلات جدید با نام «سازمان افسران آزادیخواه ایران» فعالیت خود را مستقلاً آغاز می‌نماید و خود را نیرویی ملی و انقلابی به شمار می‌آورد. براین اساس می‌تواند با حفظ استقلال خویش با کلیه احزاب و جمعیت‌هایی که بر علیه هیئت حاکمه کشور (که دست‌نشانده انگلیسی‌هاست) مبارزه می‌کنند، همکاری نماید.^۱ پس از تصویب و تأیید گزارش هیئت اجراییه از سوی مسئولین سازمان، حوزه‌های عادی نیز به تدریج تشکیل شد.

از فعالیت‌ها و عملکرد سازمان افسران آزادیخواه اطلاع چندانی در دست نیست، به‌گفته خسرو پوریا فعالیت سازمان تا زمان ائتلاف مجدد با حزب توده تنها شامل آموزش تئوریک و بررسی مسائل سیاسی کشور در حوزه‌ها و عضوگیری می‌شده است.^۲ از افسرانی که در این دوره به عضویت سازمان درآمدند می‌توان به سروان شهربانی نظام‌الدین مدنی اشاره نمود که در سال ۱۳۲۶ به وسیله ستوان یکم‌های شهربانی رفعت محمدزاده کوچری و حسین قبادی به عضویت سازمان افسران درآمد.

گروه هشت نفره خسرو روزبه

خسرو روزبه با توجه به شناختی که از فعالیت سیاسی داشت، متوجه شد

۱. همان.

۲. همان.

گروه هشت نفره خسرو روزبه ۱۱۵

که سازمان افسران آزادیخواه فاقد ساختار و توانایی لازم برای فعالیت سیاسی است و عملکرد این سازمان زمانی معنا می‌یابد که در پیوند و همکاری با یک حزب سیاسی قرار بگیرد. در شرایط آن روز ایران، تنها حزب سیاسی که می‌توانست افسران مارکسیست را به خود جذب نماید، حزب توده بود، که آنهم افسران را از صفوف خود اخراج نموده بود.

بر همین اساس، یعنی با توجه به عدم امکان همکاری با حزب توده بود که در نیمه دوم سال ۱۳۲۶، خسرو روزبه کوشید حزب سیاسی جدیدی پدید آورد. وی ۷ نفر از دوستان قدیمی خود را که عضو حزب توده نیز بودند (حسام لنگرانی، ناصر صارمی، سیف‌الله همایون فرخ، منوچهر رزمخواه، ابراهیم پرمان، صفیه حاتمی و سروان اخراجی ابوالحسن عباسی) را برگزید تا هسته اولیه یک حزب سیاسی را ایجاد کند. روزبه هدفش را از تشکیل این گروه چنین بیان می‌کند:

«ما گروهی به وجود آورده بودیم که بتوانیم سریعتر به هدفهای اجتماعی نائل شویم و فکر می‌کردیم که ممکن است با ترورهای سیاسی به هدفهای سیاسی رسید... عقیده‌ای که ما را به دور هم جمع کرده بود این بود که خیال می‌کردیم حزب توده ایران محافظه‌کار است یا لااقل رهبران آن از افراد ترسو و محافظه‌کار تشکیل شده‌اند و نمی‌خواهند یا قادر نیستند تصمیمات تند و شدیدی بگیرند. ما هشت نفر خودمان را به عنوان اعضاء مؤسس می‌دانستیم و فکر می‌کردیم وقتی کارمان توسعه پیدا کرد، می‌توانیم عده دیگری را به دور خود جمع کنیم.»^۱

تاکتیکی که گروه هشت نفره برای فعالیت برگزید، ترور بود؛ که با توجه به روحیات آنان غیرمنتظره نبود. به نوشته آرداشس آوانسیان، این عده از همان دوره فعالیت در حزب توده نیز چنین روحیه‌ای داشته‌اند.

«بارها روزبه به من پیشنهاد کرد که به او اجازه بدهیم برای حزب [توده]»
rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱. خسرو روزبه، لوراق بازرسی، ص ۲۹، به نقل از کمونیزم دو ایران، ص ۴۳۷.

پولی از جایی بلند کند. بارها تقاضا کرد که ما اجازه بدهیم نخست‌وزیر قوام‌السلطنه و یا دیگران را ترور کند. این گروه آماده این کارها بودند.^۱

گروه هشت نفره، در نخستین اقدام خود در شب هنگام پنجشنبه ۲۲ بهمن ۱۳۲۶، محمد مسعود را ترور کرد. خسرو روزیه دلایل گروه برای ترور مسعود را چنین توضیح می‌دهد: «... فکر می‌کردیم برای گم کردن راه برای اینکه دستگاه پلیس نتواند سمت لازم را برای پیدا کردن گروه ما بیابد ما باید اول از کسی شروع کنیم که دارای دستجات مخالف زیادی باشد. محمد مسعود از این جهت ایده‌آل بود زیرا با انتشار روزنامه مرد امروز تقریباً همه کس را با خود دشمن کرده بود از یک طرف با دسته مسعودیها و روزنامه اطلاعات سخت درآویخته بود، از طرف دیگر با قوام‌السلطنه و گروه طرفداران او مخالف بود و جنگ [و] جدال‌های زیادی با هم داشتند. در عین حال با امثال حاج علیتقی کاشانی و سایر ثروتمندان طرف می‌شد تا از آنها پول بگیرد و دیگر آن را مورد حمله قرار ندهد، از یکطرف نیز روزنامه‌اش خواننده زیاد داشت و مقالاتی که علیه نهضت جهانی طبقه کارگر منتشر می‌ساخت، می‌توانست تأثیر منفی داشته باشد. اینها دلایلی بود که ما اقامه کردیم.»^۲

پس از ترور مسعود، گروه هشت نفره به بررسی جوانب مختلف و تأثیر این عمل پرداخت و نتیجه گرفت که حرکت آنان «مثبت و موفق» بوده است.^۳ برخلاف نظر آنان، رهبری حزب توده که از تروریست‌ها و اهداف

۱. خاطرات آوانسیان، ص ۲۲۷ پیرامون گروه هشت نفره روزیه، نظریات و شایعات بسیاری وجود دارد و عده‌ای این گروه را وابسته به رهبری حزب توده و گروه ترور آن می‌دانند. حتی برخی مانند انورخامه‌ای در تشکیل این گروه، علاوه بر رهبری حزب توده، اتحاد شوروی را نیز دخیل می‌دانند. رک به: از انشعاب تا کودتا (تهران، هفته، ۱۳۶۳)، صص ۱۰۸-۹۴.

۲. خسرو روزیه، اوراق بازپرسی، ص ۲۹، به نقل از کمیونیزم در ایران، ص ۲۳۷.

۳. رک به خسرو روزیه، اوراق بازجویی، ص ۳۱-۳۰، به نقل از کمیونیزم در ایران، ص ۴۲۸؛ ابوالحسن عباسی روایت دیگری از تأثیر ترور مسعود بر گروه ارائه می‌کند. رک به: ابوالحسن عباسی، اوراق بازپرسی پرونده خسرو روزیه، ص ۱۹، به نقل از کمیونیزم در ایران، ص ۴۲۳.

اتتلاف با حزب توده ایران ۱۱۷

آنان اطلاعی نداشت، از ترور مسعود نتیجه گرفت: «... ترور یک مدیر روزنامه هنگامی که دشمنان آزادی ایران برای ایجاد یک دیکتاتوری راه را هموار می‌کند نمی‌تواند تنها جنبه فردی داشته باشد بلکه عملی است که دامنه وسیع اجتماعی دارد... برای جلوگیری از تجدید یک دیکتاتوری وحشتناک که همه بقایای آزادی در ایران [را] نابود خواهد ساخت، باید این نقشه فجیع در جنین سقط گردد...»^۱

ترور محمد مسعود اولین و آخرین حرکت «سیاسی» گروه هشت نفره بود. آنان با دستگیری حسام لنگرانی و احتمالاً تحت تأثیر موضع رهبری حزب توده به رغم اصرار خسرو روزبه ترور را کنار نهادند؛ و فعالیت خویش را محدود به تأمین امکانات چاپ و نشر مطالب مورد نیاز سازمان افسران آزادیخواه ایران نمود و به این منظور یک دستگاه چاپ نیز تهیه کرده و در اختیار سازمان افسران قرار دادند.

rouzaneha.com

rouzaneha.org

اتتلاف با حزب توده ایران

هیئت اجراییه سازمان افسران آزادیخواه ایران، پس از یک سال فعالیت مستقل، با بحران چشم انداز فعالیت روبه‌رو شد. گروه هشت نفره خسرو روزبه نیز نه تنها نتوانست به حل این بحران کمک کند، که در همان گام نخست از فعالیت باز ایستاد. هیئت اجراییه سازمان افسران راهی برای خروج از این بحران نمی‌یافت و «چون از گفتگوی مجدد با حزب توده اکراه داشت، تصمیم گرفت راساً... با اعضاء موسس وعده زیادی از افراد سازمان نظامی [که] در خارج از ایران [در شوروی] هستند تماس گرفته و مشکل خود را مطرح و کسب تکلیف نماید...»^۲

۱. لایک ترور فجیع که برای منظور سیاسی اتفاق افتاده است، ۴ مردم، شماره ۲۷۵، دوشنبه ۲۶ بهمن ماه ۱۳۲۷.

۲. خسرو روزبه، اوراق بازپرسی، ص ۴۵، به نقل از کمیته ۴ در ایران، ص ۶۲۶.

برای برقراری این تماس، گروه هشت نفره روزبه به تکاپو افتاده و حسام لنکرانی و سیف‌الله همایون فرخ کوشیدند از طریق یکی از اعضای تشکیلات حزب توده در آذربایجان با سرهنگ آذر تماس بگیرند که بی نتیجه ماند. اما رهبری حزب توده از وجود سازمان افسران آگاه شد.^۱ در اواخر سال ۱۳۲۶، دکتر رضا رادمنش، دبیرکل حزب توده از طریق مسئولین شوروی یا تشکیلات حزب توده در آذربایجان از تلاش هیئت اجرائیه سازمان برای تماس با سرهنگ آذر آگاه شده و پس از تصویب هیئت اجرائیه حزب توده، نورالدین کیانوری را مأمور تماس با رهبری سازمان افسران نمودند. کیانوری که به گفته خودش از زمان انحلال سازمان نظامیان به بعد برای دادن نشریات حزبی با خسرو روزبه تماس داشته در ملاقات با روزبه ضمن ابلاغ تأسف رهبری حزب توده از انحلال سازمان، خواستار الحاق مجدد سازمان افسران به حزب توده می‌شود. روزبه به رغم آنکه معتقد بود «چون اعضای کمیته مرکزی حزب توده ایران سازمان نظامی را منحل کرده است... مذاکره با اعضای کمیته مرکزی برای الحاق مجدد سازمان نظامی به حزب کار درستی نیست...»^۲ اما پذیرفت که موضوع را در هیئت اجرائیه سازمان مطرح می‌کند که به اتفاق آراء رد می‌شود. هیئت اجرائیه سازمان اعلام می‌کند «تا این هیئت اجرائیه که ما را خواست منحل کند بر سر کار است با آن ائتلاف نخواهیم کرد.»^۳

بدین ترتیب اولین تلاش رهبری حزب توده برای الحاق مجدد سازمان به حزب توده شکست خورد و تا مدتی مسکوت ماند. در ۲۱ فروردین ماه ۱۳۲۷، با دستگیری خسرو روزبه هیئت اجرائیه سازمان

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱. همان.

۲. خسرو روزبه، اوراق بازجویی، ص ۲۶۴، به نقل از کمونیزم در ایران، ص ۶۲۷.

۳. کمونیزم در ایران، ص ۶۳۲.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱۱۹ ائتلاف با حزب توده ایران

دچار ضعف شد^۱ و برای تقویت کادر رهبری سازمان، سروان اخراجی ابوالحسن عباسی، سرهنگ مبشری [احتمالاً در آن زمان سرگرد بوده] و ستوان یکم علی مولوی را به ترکیب هیئت اجراییه سازمان افزودند. پس از برگزاری کنگره دوم حزب توده در اردیبهشت ماه ۱۳۲۷ و برطرف شدن بهانه و دلیل هیئت اجراییه سازمان افسران، مذاکره بین هیئت اجراییه سازمان و نورالدین کیانوری در تابستان سال ۱۳۲۷ شروع می‌شود «تقریباً عموم اعضاء هیئت اجراییه سازمان نظامی و مخصوصاً ستوان علی مولوی به سختی به حزب انتقاد کرده و عمل انحلال سازمان را غلط و نادرست» دانستند^۲ و مسأله الحاق را رد کرده و پیشنهاد ائتلاف دادند و مساله ائتلاف با حزب توده را در تشکیلات سازمان طرح و از اعضاء نظرخواهی کردند. خسرو پوریا در این مورد می‌گوید «اعضاء تشکیلات مطرح کردند که ما حزب نیستیم و بنیادی از نقطه نظر کلاس مبارزه سیاسی برای خودمان نداریم و می‌توانیم با هر حزبی ائتلاف

۱. خسرو روزبه در ۱۷ فروردین ۱۳۲۶ دستگیر شده بود که به یاری حسام لنگرانی، ابوالحسن عباسی و صفیه حاتمی موفق شد در ۱۷ اردیبهشت ماه همان سال از زندان دژیان بگریزد و غیاباً محاکمه و از ارتش اخراج و به ۱۵ ماه زندان محکوم شد. در ۲۱ فروردین ماه ۱۳۲۷ مجدداً به همراه سرهنگ اخراجی شریف رستگار و مهندس رستگار در ناظم آباد شمیران دستگیر و زندانی می‌شود («نظری به وقایع مهم کشور در هفته گذشته»، خواندنیها، سال هشتم، شماره ۶۴، سه‌شنبه ۲۴ فروردین ماه ۱۳۲۷، ص ۴) و متعاقب آن منوچهر رزمخواه، ناصر بیان و عبدالحمید فرهی که اسلحه روزبه و مقداری اسناد و مدارک به رزمخواه داده بودند نیز بازداشت می‌شوند. («از پرونده محمدمسعود چه خبر؟» خواندنیها، سال هشتم، شماره ۶۶، سه‌شنبه ۳۱ فروردین ماه ۱۳۲۷، ص ۱۰) و زمزمه‌هایی نسبت به مشارکت روزبه در ترور مسعود آغاز می‌شود و حتی روزنامه «آتش» فرضیه‌ایی را طرح می‌کند که تا سال‌ها دیگران آن را تکرار می‌نمایند: روزنامه آتش نوشت «ممکن است روزبه در ترور مسعود دست داشته باشد، زیرا مسعود اسنادی دائر بر همکاری او با بعضی مقامات به دست آورده و خیال انتشار آن را داشت» (خواندنیها، سال هشتم، شماره ۶۴، سه‌شنبه ۲۴ فروردین ماه ۱۳۲۷، ص ۴).

۲. خسرو روزبه، اوراق بازپرسی، ص ۲۶۴، به نقل از کمیونیزم در ایران، ص ۶۲۷.

۱۲۰ سازمان افسران

نماینم و انحصار هم ندارد و استقلال هم داریم، اگر رهبری حزب توده اشتباهاتش را بپذیرد با ائتلاف و پذیرش رهبری سیاسی آن موافقیم.^۱ هیئت اجراییه سازمان افسران با توجه به تجربه انحلال سازمان نظامیان، ائتلاف با حزب توده را در حد پذیرش رهبری سیاسی حزب توده، یعنی چیزی که به شدت به آن نیاز داشت، محدود کرد؛ که مورد پذیرش رهبری حزب توده قرار گرفت و دکتر غلامحسین فروتن به عنوان رابط کمیته مرکزی حزب توده با هیئت اجراییه سازمان افسران آزادبخواه برگزیده شد. در این زمان سازمان افسران دارای ۸۰ عضو در تهران و ۲۰ عضو در شهرستانها بود.^۲

ائتلاف با حزب توده تا سال ۱۳۲۹ یا ۱۳۳۰ به رغم مداخلات متناوب حزب توده در تشکیلات سازمان پایدار ماند و از آن به بعد مسأله الحاق و وابستگی تشکیلاتی مطرح و پیوند مجدداً به صورت قبل درآمد.

rouzaneha.com

rouzaneha.org

سازمان افسران حزب توده ایران

در پی ائتلاف سازمان افسران آزادبخواه ایران و حزب توده، معضل تداوم و چشم انداز فعالیت سیاسی سازمان افسران برطرف شد و هیئت اجراییه سازمان با درسگیری از تجارب گذشته به تجدیدنظر در سازماندهی تشکیلاتی و شیوه‌های فعالیت خود پرداخت.

در سازماندهی جدید، تشکیلات سازمان افسران ساختار کلی زیر را پیدا کرد: هیئت اجراییه، حوزه مسئولین (درجه ۱ و ۲)، حوزه رسمی، حوزه آزمایشی و هوادار. هیئت اجراییه تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، بالاترین مرجع سازمان بود و هفت عضو داشت که از سال ۱۳۲۹، یا ۱۳۳۰ به بعد، توسط کمیته مرکزی حزب توده انتخاب می‌شدند. هیئت

۱. از مصاحبه نگارنده با خسرو پوریا.

۲. کمونیزم در ایران، ص ۶۳۱.

سازمان افسران حزب توده ایران ۱۳۱

اجرائیه دارای پنج شعبه بود: ۱- شعبه تشکیلات، ۲- شعبه تبلیغات، ۳- شعبه تعلیمات، ۴- شعبه مالی، ۵- شعبه اطلاعات.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

شعبه تشکیلات

تشکیلات سازمان برحسب اشتغال اعضاء در صنوف و رشته‌های مختلف نیروهای مسلح نظامی و انتظامی به هشت شاخه تقسیم شده بود؛ و برای رعایت هرچه بیشتر اصول پنهان‌کاری در مکاتبات و اسناد درونی، به جای نام هر شاخه از یک شماره دورقمی استفاده می‌کردند:

شاخه دانشکده افسری (شماره ۹ به مسئولیت سرگرد پیاده جعفر وکیلی)، شاخه پزشکی و فنی (شماره ۱۳، به مسئولیت ستوان یکم هوایی منوچهر مختاری گلپایگانی)، شاخه افسران صف (شماره ۱۷، به مسئولیت سروان اخراجی ابوالحسن عباسی)، شاخه نیروی هوایی (شماره ۲۱، به مسئولیت ستوان یکم هوایی منوچهر مختاری گلپایگانی)، شاخه افسران اداری (شماره ۲۹، به مسئولیت سروان توپخانه اسماعیل محقق‌زاده دوانی)، شاخه افسران شهربانی (شماره ۳۳، به مسئولیت سرهنگ دوم توپخانه محمدعلی مبشری) و شاخه افسران ژاندارمری (شماره ۳۷، به مسئولیت سرهنگ ژاندارم عزت‌الله سیامک).

وظایف هیئت اجرائیه عبارت بود از: مسئولیت و رسیدگی به تشکیلات سازمان، تهیه گزارش از فعالیت‌ها و عملکرد هر شاخه توسط مسئول آن و ارائه آن در جلسه هیئت اجرائیه، هماهنگ ساختن فعالیت شاخه‌ها و ارائه رهنمودهای لازم به شاخه‌ها و دریافت گزارش‌های اعضا، و ارائه اخبار و اطلاعات و گزارش فعالیت سازمان به کمیته مرکزی حزب توده. (این امر پس از الحاق و وابستگی تشکیلاتی به حزب توده انجام می‌گرفت) پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، در جهت تمرکز هر چه بیشتر رهبری سازمان افسران، هیئت دبیران سه نفره (سرهنگ سیامک، سرهنگ مبشری و سروان اخراجی خسرو روزه) تشکیل شد و مسئولیت

۱۲۲ سازمان افسران

سازمان را برعهده گرفت. هر یک از اعضای هیئت دبیران و هیئت اجراییه علاوه بر شماره سازمانی که کلیه اعضای سازمان داشتند، دارای نام مستعار نیز بودند:

سرهنگ عزت‌الله سیامک، با شماره سازمانی ۱۶۰۷، اسم مستعار: rouzaneha.com
گشتاسب خان. rouzaneha.org

سرهنگ دوم محمدعلی مبشری، با شماره سازمانی ۱۶۴۰، اسامی مستعار: قدسی، محمودی، اخگر، محسن، منصوری.

سرگرد جعفر وکیلی، با شماره سازمانی ۱۸۲۶، اسم مستعار: پاکروان. سروان اخراجی ابوالحسن عباسی، با شماره سازمانی ۱۶۸۲، اسم مستعار: جوادی.

سروان اسماعیل محقق‌زاده، با شماره سازمانی ۱۸۷۱، اسم مستعار: پیمان.

سروان اخراجی خسرو روزبه، گویا شماره سازمانی نداشته، اسم مستعار: سعیدی.

ستوان یکم هوایی منوچهر مختاری گلپایگانی، با شماره سازمانی ۱۵۶۲، اسم مستعار: عدیلی.^۱

به لحاظ ساختار تشکیلاتی، پس از هیئت اجراییه، حوزه مسئولین قرار داشت. مسئولیت حوزه مسئولین برعهده مسئول شاخه بود، و از حداقل سه نفر مسئول حوزه تشکیل می‌شد. وظایف حوزه مسئولین: اجرای دستورات هیئت اجراییه و ابلاغ رهنمودها و دیدگاهها به حوزه‌های تحت مسئولیت خویش و نظارت بر اجرای آن، رسیدگی به مسائل و مشکلات حوزه‌ها و کوشش در جهت رفع آن، بالا بردن سطح کیفی آموزش تئوریک - سیاسی اعضای براساس رهنمودهای شعبه تعلیمات سازمان، رسیدگی به گزارش‌های مسئولان هر حوزه، انتقال اطلاعات و اخبار از بالا به پائین

۱. کتاب سیاه درباره سازمان افسران توده، ص ۹۵ و برخی صفحات دیگر.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

سازمان افسران حزب توده ایران ۱۳۳

و بالعکس؛ در صورت تعدد حوزه‌های مسئولین در یک شاخه، از هر یک از حوزه‌های مسئولین که عنوان «حوزه مسئولین درجه ۲» داشت یک نفر در «حوزه مسئولین درجه ۱» شرکت می‌کرد که مسئولیت آن برعهده مسئول شاخه (یک نفر از اعضای هیئت اجراییه) بود.

در قاعده هرم تشکیلاتی، حوزه قرار داشت. اعضای هر حوزه ۳ تا ۵ نفر بودند و مسئول حوزه موظف به اداره حوزه، آشنا کردن اعضا با مواضع حزب توده، انتقال دستورات تشکیلاتی به اعضا، نظارت بر اجرای برنامه‌های آموزشی حوزه، انتقال اخبار و اطلاعات و پیشنهادهای اعضای حوزه به مسئولان شاخه، جمع‌آوری حق عضویت و کمک مالی اعضا بود. هر حوزه یک بار در هفته تشکیل جلسه می‌داد و در هر جلسه یکی از افراد حوزه موظف به تنظیم اخبار و حوادث روز و بحث و تفسیر آن در حوزه می‌شد. در هر جلسه، اعضا شمه‌ایی از مطالعات انجام شده خود را مطرح می‌کردند و آموزش تئوریک با هدایت مسئول حوزه پیگیری می‌شد. برخلاف دوره پیش از انحلال سازمان توسط رهبری حزب توده، که مسئولیت آموزش سیاسی - تئوریک حوزه‌های سازمان برعهده رهبران و کادرهای حزب توده بود، در این دوره اعضای سازمان، خود این وظیفه را برعهده داشتند و حتی پس از الحاق و وابستگی تشکیلاتی به حزب توده نیز، تغییری در این امر رخ نداد. در تشکیلات سازمان افسران، علاوه بر اینکه هر عضو دارای شماره‌ای معین بود، هر حوزه نیز دارای شماره‌ای بود که در مکاتبات درونی از آن استفاده می‌شد.^۱

در کلیه حوزه‌های سازمان، روزنامه‌های مردم، ظفر و دزم، نشریه تعلیماتی و مسائل سازمانی و اوراق تبلیغاتی از طریق مسئول حوزه در

۱. رک به: کتاب سیاه درباره سازمان افسران توده، صص ۸۴-۶۸؛ غلامحسین بقیمی، انگیزه، ص ۲۵۵؛ محمدعلی عمویی، دردزمانه، تهران، آذران، ۱۳۷۷، صص ۴۵-۴۳.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱۲۴ سازمان افسران

اختیار اعضا قرار می‌گرفت، روزنامه مردم به تعداد افسران هر حوزه بود و از دیگر نشریات و اوراق تبلیغاتی حزب توده برای هر حوزه یک یا دو عدد ارسال می‌گردید.^۱

با تجدیدنظر در سازماندهی تشکیلاتی، شیوه عضوگیری نیز تحول یافته و دقیق‌تر از گذشته شد. برای عضویت در سازمان، افسران می‌بایست چند مرحله را با موفقیت پشت سر می‌گذاشتند: در ابتدا، از بین گزارش‌های ارسالی اعضا درباره پرسنل نظامی و انتظامی، شخص معینی را هیئت اجرائیه سازمان انتخاب می‌کرد، یا اینکه یک نفر از اعضا شخص مناسبی را به هیئت اجرائیه سازمان معرفی می‌نمود. در مرحله نخست یا دوره شناسایی، افکار و عقاید سیاسی - اجتماعی افسر موردنظر، به طور غیرمستقیم و پنهانی، همه‌جانبه شناسایی می‌شد و «کاراکتریستیک» وی (یا پرسشنامه سازمان برای شناسایی افراد) به وسیله عضوی که مسئولیت تماس و جذب وی را برعهده داشت، تدوین می‌شد.^۲ تحقیق و جست‌وجو می‌بایست آن‌چنان ماهرانه انجام می‌گرفت که افسر مورد نظر کمترین شک و شبهه‌ای پیدا نکرده و از علل آن اطلاعی نیابد. برای دقیق‌تر شدن هر چه بیشتر شناسایی، یکی دیگر از اعضا نیز بدون ارتباط با عضو دیگر موظف به تهیه کاراکتریستیک وی می‌شد. گاه انجام این کارها بیش از یک سال طول می‌کشید و در مواردی نیز به نتیجه مطلوب نمی‌رسید، یا اطلاعات به دست آمده کافی نبود یا بیانگر عدم صلاحیت فرد موردنظر برای عضویت بود. گزارش‌ها و کاراکتریستیک تهیه شده، کاملاً محرمانه و بدون آنکه هیچ یک از اعضا و مسئولان از مفاد آن آگاه شوند از طریق سلسله مراتب تشکیلاتی به هیئت اجرائیه

۱. سرهنگ دوم کاظم جمشیدی مازندرانی، اوراق بازجویی، ص ۲۱، به نقل از کتاب سیاه

درباره سازمان افسران توده، ص ۵۵

۲. برای آگاهی از یک «نمونه کاراکتریستیک» ر.ک. ضماثم سند شماره ۴.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

سازمان افسران حزب توده ایران ۱۲۵

سازمان ارائه می‌شد و هیئت اجرائیه پس از بررسی همه جانبه، در مورد کافی یا ناکافی بودن اطلاعات و همچنین ادامه دادن تحقیق یا رها کردن شخص مورد نظر، تصمیم می‌گرفت. سرهنگ محمدعلی مبشری، مسئول شعبه تشکیلات سازمان افسران در مورد نحوه بررسی و نتیجه‌گیری از کاراکتریستیک و گزارش‌ها می‌نویسد:

«... نسبت به واقعه شهریور [۱۳۲۰] چنانچه اظهار نظر مثبت می‌شد و همچنین نسبت به ایجاد فرقه [دموکرات] در آذربایجان، چنانچه اظهار نظر موافق می‌شد و نسبت به واقعه بهمن ۲۷، که منظور غیرقانونی شدن حزب توده بود، چنانچه ابراز نفرت می‌شد، نسبت به آذر ۲۵ [سرنگونی فرقه دموکرات] اظهار مخالفت می‌شد، این فرد قابل پذیرفته شدن بود. از نظر سیاست بین‌المللی نسبت به انگلستان و امریکا نظر مخالف و نسبت به شوروی نظر موافق ابراز می‌شد، قابل پذیرفته شدن بودند. چنانچه کسی مخالف سلطنت بود پذیرفته می‌شد و در صورتی که شاه‌دوست بود پذیرفته نمی‌شد.»^۱

مرحله دوم یا دورهٔ هواداری: پس از تأیید فرد مورد نظر از سوی هیئت اجرائیه، آن افسر به تدریج از وجود و ماهیت سازمان آگاه می‌شد. در این دوره ارتباط با وی یک نفره بوده و کار آموزش تئوریک - سیاسی مقدماتی آغاز می‌شد. در این مرحله به جای استفاده از نام و مشخصات وی در مکاتبات درون سازمانی، از شماره‌ای دورقمی استفاده می‌شد. دوره هواداری می‌توانست ماه‌ها طول بکشد؛ اما معمولاً پس از گذشت مدتی کوتاه‌تر از شش ماه آشنایی هوادار با شیوه کار مخفی و هدف‌ها و وظایف سازمان، به یکی از حوزه‌های آزمایشی معرفی و به عضو آزمایشی ارتقا می‌یافت.

۱. سرهنگ محمدعلی مبشری، اوراق بازجویی، ص ۲۹-۳۰، به نقل از کتاب درباره سازمان افسران توده، ص ۱۲۷.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱۲۶ سازمان افسران

مرحله سوم یا دوره عضویت آزمایشی: وظایف عضو آزمایشی عبارت بود از «شرکت در حوزه، پرداخت حق عضویت، رعایت انضباط سازمان، خودآموزی، اجرای برنامه متناسب با حوزه، دادن گزارش و کسب اطلاع»^۱ پس از طی کردن موفقیت آمیز این مرحله آن شخص به عضویت رسمی ارتقا می یافت. در زمان عضویت در حوزه آزمایشی به جای نام واقعی وی از شماره ای سه رقمی و پس از عضویت رسمی از شماره چهاررقمی استفاده می کرد.

سازمان افسران آزادیخواه ایران براساس مذاکرات و توافقات سال ۱۳۲۷ هیئت اجراییه سازمان افسران و نورالدین کیانوری نماینده رهبری حزب توده، تا سال ۱۳۲۹ یا ۱۳۳۰ با حفظ استقلال خود به عنوان مؤتلف حزب توده فعالیت می کرد. اما رهبری حزب از همان مذاکرات سال ۱۳۲۷ هدفش الحاق و زیر کنترل گرفتن همه جانبه این سازمان بود و با مداخله تدریجی عملاً این سازمان را به خود ملحق نمود. براساس اسناد و مدارک بسیار محدودی که در دست است، این حرکت رهبری حزب توده نخست در هیئت اجراییه سازمان با مخالفت روبه رو شد و خسرو روزبه آن را عملی مغایر با توافق های سال ۱۳۲۷ یافت و به شدت با این امر به مخالفت برخاست؛ وی در این باره می نویسد: «در جلسه کمیته مرکزی سازمان [منظور هیئت اجراییه سازمان است] که من عضو آن بودم و قرار بود انتخابات اعضاء صورت گیرد، احمد قاسمی اظهار داشت که نظر حزب [توده] این است که فلانی [ستوان یکم منوچهر مختاری گلپایگانی] به سمت مسئول شعبه تبلیغات انتخاب گردد. البته این اظهار نظر آزادی انتخابات را سلب کرد و خلاف اصول بود ولی معهداً به همان ترتیب عمل شد و من به عنوان اعتراض نسبت به این عمل خلاف اصول از حزب

۱. سرهنگ مبشری، اوراق بازجویی، ص ۵۶، به نقل از کتاب سیاه درباره سازمان افسران توده، ص ۱۷۶.

سازمان افسران حزب توده ایران ۱۲۷

کناره گرفتیم... این کناره‌گیری تا اول تیرماه ۱۳۳۲ ادامه یافت.^۱ از سال ۱۳۳۱، که اعضاء قدیمی سازمان متوجه چنین مداخلاتی شدند، از هیئت اجراییه سازمان درخواست کردند که روابط سازمان افسران با حزب توده مشخص شود و برای سازمان اساسنامه‌ای تدوین گردد، که با مخالفت رهبری حزب توده روبرو شد ولی هیئت اجراییه حزب توده زیر فشار سازمان به‌ناچار به تدوین اساسنامه سازمان افسران گردن نهاد و طرح تهیه شده هیئت اجراییه سازمان افسران را «پس از بررسی کافی در فروردین ۱۳۳۲ با اصلاحاتی تصویب نمود.»^۲ ماده اول اساسنامه که با عنوان «آئین‌نامه سازمان حزبی فرهنگیان» منتشر شد، این سازمان را به عنوان «یکی از واحدهای سازمان حزب توده ایران» به‌شمار آورد و رسماً الحاق سازمان افسران به حزب توده را متحقق ساخت، گویانکه عملاً از دو، سه سال قبل چنین امری انجام شده بود.

در اساسنامه برای رعایت مخفی‌کاری و تمهیدات لازم برای حفظ امنیت سازمان، از بکارگیری کلماتی که ردی از سازمان افسران به‌دست دهد خودداری شده و به‌جای کلمه ارتش از «فرهنگ»، به جای افسران «فرهنگیان»، به جای افسران عضو سازمان از «دانشجویان» و... استفاده شده و علاوه بر این، در مکاتبات و گفت‌وگوهای اعضا این قبیل پنهانکاری‌ها رعایت می‌شد و به‌جای «حزب توده از «بنگاه» به جای تشکیلات از «شکیل»، به جای هیئت اجراییه از «هیئت»، به جای شعبه تعلیمات از «علمی»، به جای شعبه اطلاعات از «طلعت» و... استفاده می‌شد.^۳

۱. خسرو روزبه، اوراق بازجویی، ص ۲۶۶، به نقل از کمیونیزم در ایران، ص ۵۶۸؛ گویا خسرو روزبه این الحاق را تا آخر عمر هم نپذیرفت، چنانکه ضمن دفاعیاتش در دادگاه نظامی در سال ۱۳۳۷ از سازمان با عنوان تشکیلات افسران آزادیخواه ایران یاد می‌کند نه افسران حزب توده ایران، رک به آخرین دفاع خسرو روزبه، ص ۵۰.
rouzaneha.com
rouzaneha.org

۲. کتاب سیاه درباره سازمان افسران توده، ص ۷۲.

۳. برای آگاهی از متن اساسنامه رک. ضمائم، سند شماره ۵

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱۲۸ سازمان افسران

تشکیلات شهرستان‌ها

سازمان افسران، همپای اوج‌گیری و اعتلای نهضت ملی شدن صنعت نفت، روبه توسعه و گسترش نهاد. رشد تشکیلات سازمان به اندازه‌ای سریع بود که از سال ۱۳۲۹ به بعد نه تنها در تهران سازمان افسران توانست در ارتش، نیروی هوایی، ژاندارمری و شهرستانی ریشه دواند و شبکه‌های سازمانی کاملی ایجاد کند، که در برخی از شهرستان‌ها نیز شعبه‌هایی فعال تشکیل دهد. پس از تهران مهم‌ترین شعبه سازمان، تشکیلات کرمان بود. پیشینه فعالیت این شعبه به تبعید و زندانی کردن افسران در سال ۱۳۲۴ بازمی‌گشت. از اعضای شعبه کرمان می‌توان به سرهنگ دوم سوار اسدالله کاظمیان، سرگرد توپخانه یدالله شهیدی زندی، سرگرد ارسطو سروشیان، سرگرد هوایی محمد شاهسار، سروان عباس هجری بجزستانی، سروان محمدرضا بهنیا و... اشاره نمود. علاوه بر شعبه کرمان، سازمان افسران در لشکرهای مختلف کشور شعبه‌هایی پدید آورد و به گونه‌ای گسترش یافت که با افزایش حوزه‌ها، شاخه‌های کامل تشکیلاتی شکل گرفت. از اعضای سازمان در لشکر ۳ تبریز می‌توان به سرگرد صدیقی، ستوان یکم‌ها: زندوالی، گل‌باز، کریمی و...، در لشکر ۴ رضائیه به سرگردها: نوربخش خیابانی، صالح نجات، رنگرز رحیمی و...؛ در لشکر ۶ فارس سرهنگ پیاده فصیحی، سرگردها: محاب، قائمی، احسانی، کاوه، بهمنش و...؛ در لشکر ۸ مشهد سرهنگ ژیانفر، سرگردها: افکار، گرانمایه و... و در شهرستانی مشهد ستوان یکم یوسف باقرلی، ستوان دوم اسدگیلانی و...؛ در لشکر ۱۹ اصفهان سرهنگ‌ها فضل‌اللهی و کشاورز، سرگردها واثق، مهین تهرانی، فروند و...، ستوان یکم دفتری و...؛ در لشکر ۱۰ خوزستان سرگرد غفاری، عبدل آبادی، ستوان یکم‌ها امینی رانکوهی، یانیه، یمیش‌زاده و...؛ در لشکر ۱۱ کردستان: سرهنگ افشنگ، ستوان یکم‌ها: پیوندی، قائم مقامی و...؛ در لشکر ۱۲ کرمانشاه: سرهنگ

سازمان افسران حزب توده ایران ۱۳۹

خیامی، سرگرد پور دیهیمی، رستمی گوران، ستوان یکم‌ها: علی محمد افغانی، نیکزاد، رویانی، جودی و...؛ در تیپ رشت: سرگرد نبهی، ستوان یکم‌ها: مهرانی، رسولی پور و...؛ در تیپ گرگان، ستوان یکم‌ها: دیلمی، عابد و...^۱ اشاره کرد.

از سال ۱۳۲۹ به بعد مسئولیت تشکیلات شهرستان‌های سازمان برعهده ستوان یکم هوایی منوچهر مختاری گلپایگانی قرار داشت. و پس از الحاق تشکیلاتی به حزب توده، علاوه بر ارتباط مستقیم هر شعبه با مسئول تشکیلات شهرستان‌های سازمان، نوعی رابطه جنبی بین کمیته حزبی آن شهرستان و مسئول شعبه سازمان افسران برقرار شد؛ ولی مسئولان حزبی اجازه مداخله در امور سازمان افسران را نداشتند.^۲ در مورد تشکیلات سازمان افسران در شهرستان‌ها، اطلاعات موجود بسیار محدود و ناچیز است و به این دلیل مشخص نیست که در شهرستان‌ها اعضای سازمان براساس اشتغال‌شان در رسته‌ها و صنوف ارتشی سازماندهی می‌شدند یا آنکه به علت محدود بودن اعضا، همگی آنان در یک یا چند حوزه (بدون توجه به محل خدمت سازمانی‌شان) قرار داشته‌اند. حتی اسامی مسئولان شهرستان‌ها نیز در دست نیست؛ و به‌رغم تمام تلاش و کوششی که به‌عمل آمد، تنها این اشخاص شناخته شدند: سرگرد ارسطو سروشیان، مسئول تشکیلات کرمان؛ سروان قره‌گوزلو، مسئول تشکیلات خوزستان؛ سروان غلامحسین بقیعی، مسئول تشکیلات مشهد؛ سروان حسینقلی حشمتی، مسئول تشکیلات گرگان؛ سروان عبدالله پروین، مسئول تشکیلات خرم‌آباد؛ ستوان کریم زندوانی، مسئول تشکیلات تبریز.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱. روزنامه کیهان شماره‌های ۳۰ شهریورماه تا ۱۰ مهرماه ۱۳۳۳.

۲. عمومی، دُرد زمانه، ص ۴۶.

۱۳۰ سازمان افسران

شعبه تعلیمات

از جمله وظایف حوزه‌های سازمان افسران و اعضاء، آموزش و مطالعه جمعی و فردی مباحث تئوریک - سیاسی بود. به منظور هماهنگ ساختن و هدایت امر آموزش، هیئت اجراییه شعبه‌ای با عنوان «شعبه تعلیمات» به مسئولیت سرگرد جعفر وکیلی ایجاد کرد. ولی علیرغم تأکید بر امر آموزش «اصولاً سطح مطالعه آثار کلاسیک و دانش تئوریک در میان کادرهای حزبی به نحو محسوسی بالاتر از اعضای سازمان افسران بود، به استثنای چند نفر انگشت‌شمار، از آن جمله [سرگرد جعفر] وکیلی، دانش سیاسی و تئوریک در سازمان در سطوح پائین و متوسط بود. اعضای سازمان فرصت کافی برای مطالعه نداشتند و برنامه شغلی ارتش که حتی ساعات فراغتشان را جبراً با مسائل شغلی عجین می‌کرد مانع از مطالعه و آموزش کافی می‌شد.»^۱

هیئت اجراییه سازمان برای پیشبرد برنامه‌های مطالعاتی و آموزشی به تمهیدات گوناگونی دست می‌زد و حتی از اعضاء امتحان کتبی نیز می‌گرفت! غلامحسین بقیعی می‌نویسد: «در اواخر سال [۱۳۳۰] سازمان خبر داد که برای همه اعضا از مرکز، سؤالاتی رسیده و باید کتباً پاسخ دهیم و نمره بگیریم. سؤال من چگونگی استثمار در یکی از مشاغل موجود بود.»^۲

همچنین هیئت اجراییه سازمان افسران برای جلوگیری از مراجعه مستقیم اعضاء برای خرید کتاب‌ها و نشریات حزب توده و احتمالاً شناسایی‌های بعدی، کتابخانه درونی ایجاد کرد که مسئولیت آن برعهده ستوان یکم منوچهر مختاری گلپایگانی قرار داشت و کتاب‌ها و نشریات را از طریق شبکه تشکیلاتی در اختیار اعضاء می‌گذاشت.^۳

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱. عمومی، درد زمانه، ص ۵۰.

۲. غلامحسین بقیعی، انگیزه، ص ۲۵۶.

۳. کتاب سیاه درباره سازمان افسران توده، ص ۱۶۶ و ۱۶۹.

سازمان افسران حزب توده ایران ۱۳۱

rouzaneha.com

شعبه تبلیغات

rouzaneha.org

سازمان افسران با هدف افشای رژیم شاه و عوامل آن در نیروهای نظامی و انتظامی و جلب نیروهای جدید، در مناسبت‌های معینی مانند ۱۰ مهر (سالروز تشکیل حزب توده^۱)، ۲۱ آذر (روز ورود ارتش ایران به تبریز)، ۱۵ بهمن (روز ترور محمدرضا پهلوی در دانشگاه تهران و غیرقانونی شدن حزب توده)، محوطه دانشکده افسری، پادگان‌ها، دفاتر فرماندهان، راهروها و حتی دستشویی‌ها را از اعلامیه و تراکت می‌پوشاندند. خطوط کلی برنامه تبلیغاتی سازمان افسران که بر بنیان خط و مشی حزب توده قرار داشت عبارت بود از:

«... ۱. دریدن نقاب شاه و شناساندن ماهیت واقعی سلطنت در دوران ما... ۲. شناساندن ماهیت سران ارتش، شهربانی، ژاندارمری، و اثبات اینکه اکثریت قریب به اتفاق آنان مزدور استعمارند و عملاً ارتش را به یک ارتش مستعمراتی تبدیل کرده‌اند... ۳. شناساندن ماهیت واقعی مستشاران امریکائی و توضیح مقاصدی که آنها دنبال می‌کنند؛ ۴. نشان دادن وابستگی منافع مردم و نظامیان شرافتمند و اثبات اینکه آنها نباید از مردم جدا باشند و نباید علیه مردم زحمتکش وارد عمل شوند و آلت دست دشمنان ملت گردند؛ ۵. تشویق افسران شرافتمند به بالا بردن شخصیت مرئوسین خود و مراعات حقوق آنها، تشویق آنها به اتحاد با درجه‌داران و سربازان و تشکیل صف واحدی در مقابل سران ارتش، ژاندارمری و شهربانی... ۶. ... اثبات اینکه یگانه راه پیروزی، اتحاد، تشکل، مقاومت و مبارزه در مقابل خائنین است... ۷. جلب اعتماد افراد به حزب توده... ۸. نشان دادن قدرت جبهه صلح و دموکراسی

۱. گرچه حزب توده در هفتم مهرماه ۱۳۲۰ تشکیل شد، ولی بعداً رهبری این حزب روز ۱۰ مهرماه، روز جشن مهرگان را به‌عنوان سالروز تشکیل این حزب اعلام نمود.

۱۳۲ سازمان افسران

به خصوص از نظر نظامی و همچنین نشان دادن ضعف کشورهای سرمایه‌داری و تکیه بر امریکا...^۱
اعضاء نیز برای تحقق بخشیدن به برنامه تبلیغاتی سازمان، موظف به استفاده از این شیوه‌ها بودند:

۱. نگارش یا چاپ چند جمله با خط درشت روی کاغذهایی به قطع کوچک؛
۲. تهیه کاریکاتور و اشکال رنگین همراه با چند سطر توضیح؛
۳. تهیه تراکت؛
۴. دامن زدن به بحث و هدایت آن پس از پخش تراکت توسط رفقا در محلهای خدمتی؛
۵. نوشتن شعار به در و دیوار محلهای خدمتی؛
۶. تهیه بولتن ماهیانه؛
۷. تهیه نول؛
۸. اجرای تبلیغات توسط رفقای بنگاهی [حزبی] در میان خویشان و آشنایان نظامی خود؛
۹. اجرای تبلیغات شفاهی توسط سربازان و افسران احتیاط بنگاهی [حزبی]؛
۱۰. درج اخبار جالب مربوط به محرومیت‌های سربازان در روزنامه‌های جوانان و دهقانان.^۲

این قبیل اقدامات باعث آن شد که میزان نفوذ و توانایی سازمان افسران را به مراتب، بیش از آنچه بود به نظر برسد. و رکن ۲ ستاد ارتش را بیش از پیش نسبت به حضور گسترده حزب توده در ارتش مظنون می‌کرد.

rouzaneha.com

rouzaneha.org

شعبه اطلاعات

شعبه اطلاعات سازمان افسران با دو هدف کلی تشکیل شده بود:

۱. مقابله با نیروهای اطلاعاتی و امنیتی رژیم در شناسایی سازمان افسران و اعضاء آن و جلوگیری از نفوذ آنها به سازمان. شعبه اطلاعات سازمان در این مورد می‌نویسد: «... با تشکیل داور دست‌های مخالف نهضت توده‌ای ایران در فرهنگ [ارتش] امروز، نفوذ عناصری از آنها در

۱. برنامه فعالیت تبلیغاتی در ارتش، شهرستانی و ژاندارمری، مصوبه ک.م. [کمیته مرکزی

حزب توده]، به نقل از کتاب سیاه، صص ۱۵۳-۱۵۲

۲. همان، ص ۱۴۴.

سازمان افسران حزب توده ایران ۱۳۳

rouzaneha.com
rouzaneha.org

سازمان ما نسبت به سابق بیشتر است. و باید در آینده توجه کافی در این مورد داشت تا این قبیل عناصر شناخته شوند و مانع ورود آنها به سازمان شد^۱ و علاوه بر این، شعبه اطلاعات موظف بود که اعضاء سازمان افسران و حزب توده را از فعالیت‌ها، نقشه‌ها و دام‌هایی که مأموران رکن ۲ ستاد ارتش پدید می‌آورند مطلع نماید و مأموران امنیتی را به اعضاء سازمان معرفی نماید.

۲. هدف دیگر شعبه اطلاعات سازمان، نفوذ در بخش‌های اطلاعاتی و امنیتی ارتش برای به دست آوردن اطلاعات و اخبار از جمله نسبت به عملیات و تحرکات آنان بر ضد حزب توده در ارتش بود. و در این راه با گماردن بعضی از اعضاء در مشاغل اطلاعاتی ارتش و جذب بعضی از افسران آن و همچنین نفوذ در گروه‌بندی‌هایی که در ارتش شکل گرفته بود، موفقیت‌هایی مانند خنثی کردن کودتای ۲۵ مرداد ۱۳۳۲ به دست آوردند. اطلاعاتی که از سوی اعضاء سازمان افسران به دست می‌آمد و در شعبه اطلاعات متمرکز می‌شد به دو دسته کلی تقسیم می‌شد:

۱. اطلاعات جاری: از این نوع اطلاعات به صورت روزانه (چه در مطبوعات حزبی و چه در خدمت اقدامات احتیاطی) استفاده می‌شد و شامل اخباری درباره سیاست روز کشور، اقدامات دستگاه‌های انتظامی و دوائر ارتشی، رفت و آمد بیگانگان، بخشنامه‌ها، دردی‌ها و اختلاس‌ها، سخنرانی‌های فرماندهان و... بود.

۲. اطلاعات ثابت: این قبیل اطلاعات برحسب نیاز حزب توده و سازمان افسران تهیه می‌شد و شامل اطلاعاتی در مورد وضع و سازمان ارتش، آمار واحدها، تسلیحات و مهمات و مانند اینها بود.^۲

۱. گزارش شعبه اطلاعات به تشکیلات سازمان افسران حزب توده، به نقل از کتاب سیاه، ص ۱۸۳.

۲. ستوان یکم منوچهر مختاری گلپایگانی، اوراق بازجوئی، ص ۱۱۰ سرهنگ محمد جلالی،

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱۳۴ سازمان افسران

اخبار و اطلاعاتی که اعضای سازمان گردآوری و تهیه می‌کردند، در شعبه اطلاعات سازمان افسران به مسئولیت خسرو روزبه مورد بررسی قرار می‌گرفت و پس از اثبات درستی آن، در اختیار رهبری حزب توده و سازمان افسران قرار می‌گرفت. رهبری حزب با انتشار «اطلاعات جازی» به افشا و علنی ساختن روندها و وقایع درون ارتش می‌پرداخت و همچنین در تحلیل‌ها و ترسیم و تدوین سیاست حزب توده از آنها بهره می‌جست. یکی از عوامل مؤثر در شناسایی فعالیت حزب توده در ارتش، همین افشاگری‌های بی حساب و کتاب و گسترده‌ای بود که در نشریات توده‌ای به چاپ می‌رسید. مثلاً در شماره ۲۲ تیرماه ۱۳۳۱ روزنامه نوید آینده این اخبار درج شده است: «جاسوسان مستشار نمای امریکایی به تبلیغات جنگی در محیط ارتش پرداخته‌اند.» (ص ۱ و ۲)، «محاكمه سروان ملکی، افسر درستکار ژاندارمری در حصار سرنیزه و جاسوسان رکن دو» (ص ۱ و ۴)، «ستاد لشکر کرمان برای اخراج درجه‌داران درستکار بخشنامه صادر کرد.» (ص ۱ و ۲).

در پی اعتلای نهضت ملی شدن صنعت نفت و لزوم تسریع در تبادل اطلاعات میان حزب توده و سازمان افسران، شعبه اطلاعات سازمان، در تماس مستقیم با شعبه اطلاعات حزب قرار گرفت و پس از کودتای ۲۸ مرداد، این دو شعبه در یکدیگر ادغام شدند و ساختار واحدی پدید آوردند. نماینده هیئت اجراییه و رئیس شعبه اطلاعات واحد اسماً دکتر مرتضی یزدی بود ولی عملاً از سوی خسرو روزبه معاون شعبه اداره می‌شد. در شعبه اطلاعات واحد، مسئول کسب خبر از ارتش، اکبر انصاری بود و به دست آوردن خبر از شهربانی و ژاندارمری برعهده

→

اوراق بازجویی، ص ۱۰؛ سرهنگ امیرافشار بکشلو، اوراق بازجویی، ص ۶، به نقل از: فرمانداری نظامی تهران، سیر کمونیسم در ایران، تهران، چاپخانه کیهان، ۱۳۳۶، صص ۳۵۱-۳۵۰.

سازمان افسران حزب توده ایران ۱۳۵

اسحق محبوبی بود. آنان اطلاعات را به معاون اول شعبه (آشوت شهبازیان) می‌دادند، و شهبازیان از طریق فاطمه جنیدی در اختیار روزبه می‌نهاد.^۱

rouzaneha.com
rouzaneha.org

شعبه مالی

یکی دیگر از شعبه‌های هیئت اجراییه سازمان افسران، شعبه مالی بود که از دیرباز مسئولیت آن بر عهده سرهنگ عزت‌الله سیامک قرار داشت. این شعبه وظیفه داشت که درآمدهای سازمان را گردآوری نماید، مخارج و هزینه‌ها را برآورد نموده و بر مصرف آن نظارت و کنترل داشته باشد. درآمد سازمان افسران براساس حق عضویت و کمک مالی اعضاء سازمان قرار داشت که اعضاء ماهیانه پرداخت می‌نمودند و تا آنجا که می‌دانیم از سوی رهبری حزب توده کمک مالی به این سازمان نمی‌شده است. به نوشته سرهنگ مبشری درآمد ماهیانه سازمان پیش از کشف و تلاشی آن در حدود شش الی هفت هزار تومان بوده که در آن زمان مبلغ نسبتاً قابل توجهی بود.^۲ هزینه‌ها و مخارج سازمان افسران عمدتاً شامل تأمین و پرداخت کرایه منازل و مخارج اعضاء متواری و مخفی، دبیرخانه سازمان، کمک مالی به افسران بازداشت شده و خانواده‌های آنان بود. در ضمن هرگاه یکی از اعضاء با مشکل مالی روبه‌ور می‌شد، شعبه مالی با تصویب هیئت دبیران (و احتمالاً پیش از کودتا با تصویب هیئت اجراییه سازمان) مبلغی متناسب با امکانات مالی سازمان به وی کمک می‌نمود.^۳ (همان، صص ۳۹-۴۰) در ضمن لازم به ذکر است که هزینه خرید کاغذ و چاپ

۱. کتاب سیاه درباره سازمان افسران توده، ص ۱۸۴ و ۱۸۷؛ پسرای اطلاع بیشتر رک به: میر کمونیم در ایران، ص ۳۷۰-۳۹۳.

۲. سرهنگ مبشری، اوراق بازجویی، جلسه ۳۰ شهریور ماه ۱۳۳۳، به نقل از «برونده سرهنگ مبشری»، خواندنیها، سال ۱۵، شماره ۱۸، سه‌شنبه ۲ آذرماه ۱۳۳۳ ص ۳۹.

۳. همان، صص ۴۰-۳۹.

۱۳۶ سازمان افسران

اوراق و نشریات موردنیاز سازمان افسران از سوی حزب توده پرداخت می شده است.^۱

rouzaneha.com
rouzaneha.org

تشکیلات زنان سازمان افسران حزب توده

پس از کودتای ۲۸ مرداد ماه ۱۳۳۲، هیئت دبیران سازمان افسران، تشکیلات زنان را سازمان داد و به اعضا «دستور داده شد که در روشن کردن خانم‌های خود بکوشند و صورت [اسامی] خانم‌هایی را که مناسب برای عضویت باشند...»^۲ ارائه دهند. مریم فیروز درباره علت ایجاد تشکیلات زنان می نویسد: «روزی خسرو روزبه و محقق‌زاده مرا خواستند و گفتند باید برای عده‌ای از زنان افسران جلساتی ترتیب داد. آنها می گفتند در این دوران نقش افسران روزبه‌روز مهمتر و دشوارتر می شود و خیلی از زنها که جوان هستند و هم زندگی آشنایان خود را می بینند، نمی توانند درک کنند که شوهرانشان به کاری بزرگ پرداخته‌اند و گاه شبها دیر به خانه می آیند، پس باید آنها را تا آنجایی که می شود آماده کرد که دستکم با شوهرانشان سردیر آمدن و زود رفتن نستیند و تا آنجایی که می توانند با آنها همکاری نمایند و، بالاتر از همه چیز، رازدار آنها باشند.»^۳

نحوه عضویت زنان افسران تابع همان شرایط و تشریفات عضویت در سازمان افسری بود، با این تفاوت که هر افسری مؤظف بود، پس از آماده ساختن همسرش، کاراکتریستیک او را تنظیم کند و به هیئت اجراییه بدهد. آن عده از زنان افسران که در تشکیلات زنان حزب توده عضو بودند، نیازی به این تشریفات نداشتند و مستقیماً به حوزه زنان سازمان معرفی می شدند. مخفی‌کاری در تشکیلات زنان سازمان شاید بیش از تشکیلات

۱. همان، ص ۳۹.

۲. سروان شهربانی نظام‌الدین مدنی، اوراق بازجویی، ص ۷، به نقل از کتاب سیاه، ص ۱۳۹.

۳. مریم فیروز، چهره‌های درخشان، تهران، حزب توده، ۱۳۵۸، ص ۱۲۲.

سازمان افسران حزب توده ایران ۱۳۷

سازمان مورد تأکید قرار می‌گرفته است. نامه سروان محقق‌زاده به سرهنگ مبشری نشانه‌ای از این امر است: rouzaneha.com

«ر.محسنی [رفیق. مبشری] عزیز rouzaneha.org

خانم ۵۶۵ [افسر شهربانی منصور] عضو رسمی حزب است و باید در یکی از حوزه‌ها شرکت کند. لطفاً ترتیب شرکت او را در یکی از دو حوزه خانمهای شاخه ۳۳ [شهربانی] بدهید. بدین معنی که بفرمایید او را به یکی از خانمهای عضو معرفی نماید و به او بگویید او را به همراه خود به حوزه ببرد. ضمناً بفرمایید وقتی در حوزه رفت فقط اسم کوچک خود را به خانمها و مسئولش بگوید و از دادن هرگونه اطلاعی که موجب شناخته شدن بیشتر خودش یا معرفی شوهرش می‌گردد، خودداری نماید. نتیجه را به من هم اطلاع فرمائید تا به مسئول مربوطه ایشان بنویسم که فردی به اعضاء حوزه‌ها اضافه شده است با سلام پیمان [محقق‌زاده دوانی]»^۱

از نظر سازماندهی تشکیلاتی، حوزه‌های زنان تابع و جزو همان شاخه‌ای بود که همسران آنها در آن فعالیت می‌کردند. معمولاً مسئولیت حوزه‌های زنان برعهده همسر یکی از آنان قرار داشت.

چنانکه از اسناد و مدارک موجود برمی‌آید، تشکیلات زنان یک بار در سال ۱۳۳۲ ایجاد شده که پس از مدتی از سوی هیئت اجرائیه یا دبیران سازمان فعالیتش متوقف و از اوایل تابستان ۱۳۳۳ بار دیگر آغاز به کار می‌کند، که با کشف سازمان افسران فعالیت آن نیز متوقف می‌شود.^۲ در جریان کشف دبیرخانه سازمان در خیابان ۲۱ آذر در شهریورماه ۱۳۳۳، دفترچه اسامی تشکیلات زنان نیز به دست مأموران فرمانداری نظامی افتاد، ولی سروان پولاد دژ آن دفترچه را، به همراه مقداری اسناد و

۱. «یک مدرک دیگر»، کیهان، سال سیزدهم، شماره ۳۳۸۶، چهارشنبه ۳۱ شهریورماه ۱۳۳۳، ص ۸.

۲. سروان شهربانی نظام‌الدین مدنی، اوراق بازجویی، ص ۷، به نقل از کتاب سیاه درباره سازمان افسران توده، ص ۱۳۹.

rouzaneha.com
rouzaneha.org

۱۳۸ سازمان افسران

مدارک دیگر، برداشت و گریخت. بدین ترتیب تشکیلات زنان سازمان
افسران به صورت کامل لو نرفت و مدارک محرز و قابل استنادی در اختیار
بازجویان فرمانداری نظامی قرار نگرفت.^۱